

„Protože před očima, v důsledku nepořádků v Božím Daru a Blatné při kácení našich lesů - tedy, že každý podle své libosti kácí v lese stavební, palivové, důlní a jiné dříví aniž by platil jakýkoliv poplatek, vykácí pouze nejlepší, ostatní nechává ležet a to hnije včetně větrných polomů, čímž krásný a velký lesní prostor byl bez jakéhokoliv užítu pro nás zpusťšen, vyplněn, promrhán a vykácen, je třeba mít obavy, že nebudou-li zavedeny lepší pořádky v krátkém čase, pro naše doly v Jáchymově vznikne veliký nedostatek dřeva.“

arcivévoda Ferdinand (1560)

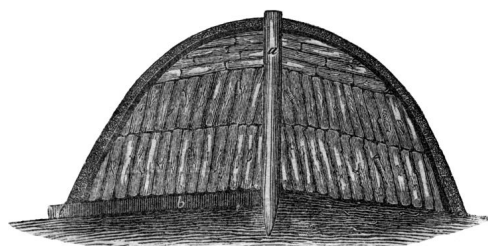
Hory kdysi

Dolování rud bylo odjakživa závislé na nepostradatelných dodávkách dřeva. Vzájemný vztah mezi horníky a pozemkovými vrchnostmi proto zákonitě vyústil v přirozené spojení. Mlčky trpěná oboustranná úmluva vedla k tomu, že vrchnost přenechávala dřevo horníkům bezplatně, neboť mělo velmi malou hodnotu, aby naproti tomu od nich dostala podíl z vytěžených kovů. Toto zvykové právo později akceptovaly i první horní zákony. Např. hrabata Šlikové, kteří od císaře Zikmunda získali jako zástavu nebo měli přímo ve vlastnictví podstatnou část někdejšího loketského kraje, nejen zásobovali stříbrné doly potřebným dřívím, ale navíc věnovali Jáchymovu, po povýšení na svobodné horní město, celý obrovský lesní revír (dnes by ho místní konšel nejraději zašantročili, neboť je to už to jediné, co městu z někdejšího majetku zbylo).

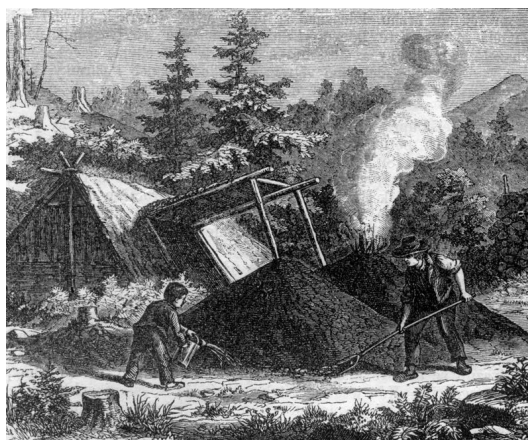
Rozvoj krušnohorského hornictví od samého počátku provázela značná spotřeba dřeva. V první řadě to byla kulatina na výdřevu důlních děl, dále trámy a prkna na důlní stroje, ale i topivo na „sázení ohně“. Významným spotřebitelem dřeva, přesněji dřevěného uhlí, byly hutě. Neomezené a bezplatné využívání lesa vedlo k rychlé devastaci porostů, a tak již koncem 30. let 16. století bylo zapotřebí sáhnout k řadě omezujících opatření vydáním tzv. lesních řádů (bylo zakázáno kácení mladých stromů, stanovil se sazebník za odběr dřeva, byl ustanoven lesnický dozor nad těžbou dřeva a zajišťováním porostů).

Pro potřeby zejména stříbrných dolů byla vyhrazena celá velká polesí. Dřevo i uhlí se obchodovalo na zvláštním dřevném a uhelném trhu. Dokud si uhlí neopatřoval velký důlní podnikatel ve vlastní režii, byli jeho dodavatelé značně privilegiováni uhlíři. Uhlíři byli osvobozeni od řady daní a pro vlastní dluhy mohli být stíháni jen výjimečně, ale na svých dlužnících mohli vymáhat své pohledávky kdykoli a kdekoli. Když převzal pálení dřeva velký důlní podnikatel, stávali se z uhlířů, podobně jako z havířů, námezdní dělníci.

Uhlířství nebylo tak snadné, jak by se mohlo na první pohled zdát, vyžadovalo mnoho zkušeností. Princip pálení je založen na tom, že při nedostatečném přístupu vzduchu může shořet jen část dřevní hmoty. Omezeným hořením se dřevo zbaví nejprve vody, pak různých uhlovodíků a malé množství se odplyní ve formě oxidu uhličitého. Poněvadž je uhlíku v dřevní hmotě mnohem více než vodíku a kyslíku, aby se s nimi mohl všechen sloučit, zůstane ho velká část nespálena ve formě dřevěného uhlí. Celý proces probíhal v milířích, které měly podle místních zvyklostí odlišnou podobu. Na velikosti v podstatě nezále-

milíř

uhlíři

želo, ale praxe ukázala, že v menších milířích (19 až 38 m³) vzniklo více kvalitního uhlí, než v milířích velkých (až 90 m³). Rozmanité druhy dřeva se valně neliší výsledným množstvím uhlí, které po vypálení zůstane. Tvrdé dřevo (dub, buk) poskytne 22-26 % dřevěného uhlí, měkké dřevo (jehličnany) 20-23 %. U ostatních stromů (bříza, lípa) se nejnížší výtěžky pohybují kolem 15 %.

Větší důlní podniky brzy spotřebovaly dřevní hmotu v blízkém okolí a dřevo i uhlí si často musely opatřovat z oblastí velmi vzdálených. Už ve druhé polovině 16. století byla v Krušných horách nouze o dřevo tak citelná, že královské mandáty zakazovaly zřizování železných hutí, kamencáren a vitrioloven, aby stříbrné a cínové doly a hutě měly dostatek dřeva.

Podle narovnání krále Ferdinanda I. se saským vévodou Mořicem (1546) byla odstoupena velká část lesů schwarzenberského panství Čechám a po konfiskacích v roce 1547 (např. Šlikům a Pluhům), kdy připadl celý loketský kraj Koruně české, byly i při nových zástavách těchto statků trvale vyhrazeny místní lesy jako zásobní lesy pro doly. Protože značná část zdejších lesů měla i další majitele (pozemkovou vrchnost), lesy se dostaly do nezáviděníhodného postavení, neboť dozor ve všech lesích prováděl stát, resp. královská komora. Byly spravovány státními lesními úředníky, kteří byli podřízeni báňským hejtmanům. Majitelé se proto o jejich údržbu příliš nestarali, když je nemohli dozorovat, pražské ústředí zase bylo příliš vzdálené, aby mohlo znát místní poměry. Na neustálé nářky o bíděm hospodaření v lesích reagovalo ústředí pouze tím, že po staletí vysílalo do lesů komisaře, kteří neustále konstatovali jen jejich neutěšený stav. „Společná“ správa území zůstala při nejlepší vůli bezmocná, aby prosadila provedení svých vlastních předpisů.

Starosti s nedostatkem dřeva proto byly čím dál tím více tíživější, ale přesto se doufalo a věřilo, že se jim předejde opakovanými rozkazy. Od poloviny 16. století byly vydávány nové a nové lesní řády, přičemž novější byl v podstatě pouze připomenutím staršího. Místodržící arcivévoda Ferdinand (syn krále Ferdinanda I.) např. opakovaně zakazoval převádění lesních pozemků na pole a louky, kdy „*neprávem přisvojené mají být požadovány zpět*“. Výjimku měli pouze chudí lidé s dětmi. Bylo zakázáno kácení „*zeleného*“ dřeva na palivo (pouze suché a polomy), dokonce i kácení stromů na vlastních pozemcích nebylo dovoleno bez svolení úřadů. Když byly stromy poraženy a „*ponechány v lese ke zkáze*“, měly být zkonfiskovány a viník potrestán. I nešvar odlamovat vršky mladých listnatých a jehličnatých stromů byl pod tělesným trestem přísně zakázán. O tom, jak vážná situace nastala svědčí příkaz, že „*kácet mladé smrky a jedle k označování výčepu piva je zakázáno*“. Nechce se věřit, že hospod by mohlo být takové množství, aby mohly ohrozit lesní hospodářství, když před pouhými 30-40 lety zde byl neproniknutelný prales.

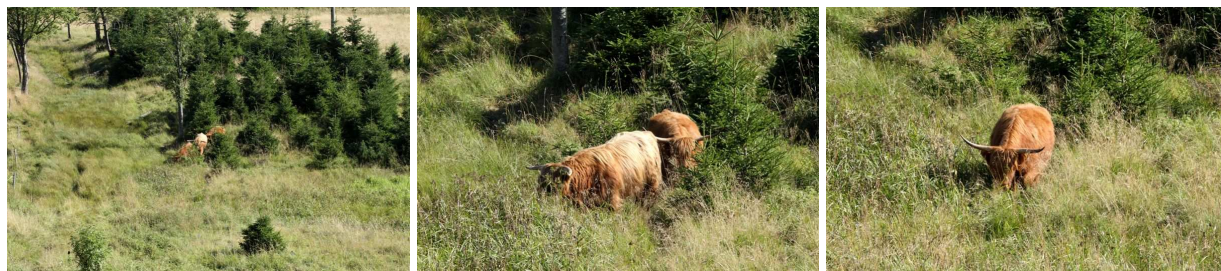
(Zlatý Kopec, 2007)

na místě, kde stával milíř, dodnes najdeme dřevěné uhlí

(Jáchymov, 2004)

Další a další nařízení proti lesnímu pychu pouze dokládala, že dřívější opatření nepřinesla nic plodného. Císař Rudolf ve svém veřejném patentu pro loketský kraj (1583) oznamuje zcela nepokrytě, že mu byla podána zpráva, že „*dřívějších rozkazů není dbáno, do lesů je vyháněn všelijaký dobytek, pomocí psů naháněna zvěř, pod záminkou vyžínání trávy jsou dubům, bukům a jedlím odřezávány v mladých pasekách vršky, otrháno listí a způsobeno mnoho škody*“, takže dobytek má být konfiskován, viníkům uloženo 10 až 20 tolarů pokuty a nemohou-li zaplatit, mají být trestáni tělesně. Roku 1590 nařizuje v instrukci lesní správě „*kdyby nebyly žádné suché kmeny na prkna, nechť je městu Jáchymovu přiděleno bezplatně 50 špalků na prkna*“. Vůbec poprvé (zřejmě v celé Evropě) byl v jáchymovském lesním řádu formulován i názor, že na pasekách mají být ponechávány „*semenné a osamělé stromy*“.

krávy láká les i dnes

(Myslivny, 2010)

Přes všechnu snahu nedokázaly lesní řády účelně překazit hluboce zakořeněné zneužívání lesů zejména proto, že zásobní lesy tehdejšího jáchymovského okresu, zahrnující plochu mnoha desítek km², byly střeženy pouze několika málo špatně placenými hajnými. Následující období třicetileté války řešilo závažnější problémy, takže zprávy o stavu zásobních lesů a nová nařízení se objevují teprve po vestfálském míru. Jako obvykle, nic nového pod Sluncem, pouze byly opisovány staré instrukce. Např. na Božím Daru a v Horní Blatné byli opětovně odkazováni pouze na souše a polomy, ale nikdo z úředníků nezkoumal, kde by se v těchto lesích vzaly, když už před padesáti lety zde bylo málo vzrostlých stromů a žádné nové nebyly vypěstovány. Schizofrenie dvorských úředníků vedla k vyhlášce (1661) nařizující sice pěstování dřeva, ale současně bylo dovoleno městům vyhánět dobyt看 do svých lesních revírů. Kdyby tam snad zvířatům bylo příliš těsno, „*mají jim být vykázány pastviny na neškodných místech v královských revírech*“. Stromy, kromě semenáčů, měly být káceny postupně a neměly být vykáceny velké plochy, odlomené vršky porostů ani jiné nevyužité dřevo nemělo zůstat ležet bez užitku, apod. Lesní správce měl týdně dvakrát nebo třikrát objet lesy a nejpozději v každém druhém týdnu dohlédnout na vyčistění vykácených lesů a na údržbu hraničních kamenů a mezníků. Z toho jasně vyplývá, že úředníci nemohli mít ani ponětí o tom, že tyto lesní oblasti leží v nehostinných horách a podle hraničních kamenů je v jednom dni ani není vůbec možné objet, neboť lesní správce by se v lesích nejenže ani nerozhlédl, zato za roční služné 190 tolarů by strávil celý svůj život v sedle.

Dvorská komora, přestože se pevně držela zásady malých výplat (úspory státního rozpočtu), byla vlastně značně velkorysá, neboť mlčky trpěla možností příležitostných zisků při prodeji dřeva, protože byly hrazeny kupujícími. Takovéto zaměstnání sice umožnilo lesnímu správci žít, ale jeho zájem se logicky soustředil na nejvyšší odbyt dřeva. Jestli tímto způsobem bylo možné zabránit nepořádkům a docílit řádného hospodaření dřevem, ať posoudí každý sám.

Tvrdošíjně stejné předpisy se stejnými zlořády vedly k tomu, že upadaly nejen lesy, ale také i doly. Dvorská komora se rozhodla vyřešit problémy zvýšením lesních poplatků na

dvojnásobek (1726). Ustavičný nárek ubývajících horníků v dolech na cín v blatenském a božídarském revíru přiměl Dvorskou komoru, aby od tohoto kroku nakonec ustoupila.

Tristní situace konečně přiměla Dvorskou komoru k tomu, aby vyslala z Jáchymova komisi (1729), která měla za úkol prověřit současný stav lesů, sepsat o tom protokol a předložit návrhy na lepší hospodaření. Lesy v Horní Blatné, Božím Daru a Přísečnici byly řádně vyměřeny a byly založeny první lesní mapy. Budoucí lesní hospodaření získalo konečně spolehlivou základnu. Navržená jáchymovská instrukce naznačila, že lesnictví už udělalo významný pokrok. Napohled to vypadalo dobře, ale nešvary zcela odstraněny nebyly. Některým podnikatelům bylo povoleno se souhlasem vrchního úřadu, aby uprostřed mimořádně vzrostlých polesí vykáceli velké úseky, za což sice museli něco zaplatit, ale asi pouze do soukromých kapes. Pod mandátem komory bylo také stavěno mnohem více domů, než bylo původně povoleno. Probírka lesů byla mnohdy přenechána známým, kteří do ní zamíchali i zdravé stromy. Přitom se tak mělo dít pod dozorem lesmistra a dřevo mělo být zvlášť nakoupeno.

V této souvislosti určitě stojí za zmínku poznámka znalce českých hornických poměrů – Kašpara Sternberga – z jejíž nadčasovosti bychom se měli poučit i dnes: *„O jedno století dříve by tato nyní zavedená opatření mohla přinést užitek. Nedostatek vědeckého vzdělání a energie mohou však, zvláště v lesích na vysokých horách, způsobit takovou spoušť, že se mění i klima a kde dříve stály krásné stromy, nyní roste pouze zakrslá bříza a kleč, jak tomu je u Božího Daru.“*

V jednom se však Kašpar Sternberg mýlil (jeho ospravedlněním budiž to, že nemohl pohlednout příliš daleko do budoucnosti, neboť pozdější smog z kotelen a motorů 20. a následujícího století mu to už nedovolil). To, co považoval za pokrok a vhodná opatření v lesním hospodářství, nastartovaný od druhé poloviny 18. století ve většině evropských států, tj. masivní přechod na smrkové monokultury, se po 200 letech ukázalo být tragicky nešťastným řešením.

Cestě za lepším hospodařením v lesích zpočátku zdánlivě pomohlo i to, že potřeba dřeva pro doly výrazně poklesla v důsledku narůstající nerentabilnosti těžby a vydobytí většiny stříbrných a cínových ložisek. Dodnes je ale v lesích stále dost a dost problémů, které se i přes pokrok poznání nedaří trvale uspokojivě řešit. Do budoucna si lze jen přát, aby zelené mozky (rozuměj „ekologické“) přestaly prosazovat masivní topení dřevem jako obnovitelnou surovinou. Jak vidno, když se kdysi topilo obnovitelným, tak se z obnovitelného přes noc stalo dlouho neobnovené.

churavým monokulturám vítr snadno láme špičky, ale teprve jejich definitivní konec ukáže celkový nevalný zdravotní stav

(2007)